

تحلیل روش‌شناسی ذاکر نایک

عقیله زینب^۱، سعید ارجمندفر^۲

چکیده

هریک از صاحبان مذاهب خود را داعی حق معرفی می‌کنند، اما عقل سلیم بر وحدت مذهب اسلامی تأکید دارد و هرگونه تکثرگرایی مذهبی را رد می‌کند. پژوهش حاضر باهدف تحلیل و بررسی روش جذب مخاطب ذاکر نایک در دعوت به اسلام و قرآن و به روش توصیفی-تحلیلی انجام شد. در پژوهش حاضر، شیوه تبلیغی ذاکر نایک بااستفاده از دلایل عقلی و منطقی، روش‌شناسی، مواجهه با علم و دین، ملحدان، مذاهب مختلف بررسی شد. نتایج نشان داد ذاکر نایک، مبلغی مذهبی است که بابیانات جذاب خود مخاطبانی را در سراسر عالم با خود همراه کرده و تلاش می‌کند با نفی تکثر مذهبی در مواجهه با ادیان و مذاهب مختلف بر وحدت شریعت تأکید کند. گرایش وی در دعوت به اسلام و قرآن، زاده نوع تبلیغ و تلقینی است که از استاد خود آموخته است. وی در عرصه رسانه و سخنرانی‌های طوفانی خویش - با بهرمندی از حافظه و قدرت بیان و با نگاهی سکولار و فرامذهبی - تلاش کرده است تا با تغییری متناسب با زمانه، اسلام حقیقی را از پایه‌های عقل و منطق جدا کرده و بر جدلیات خود بنا کند.

واژگان کلیدی: ذاکر نایک، روش‌شناسی، علم و دین، بوکالیسم، هندوئیسم.

۱. دانش‌پژوه ارشد کلام اسلامی، از کشور پاکستان، مجتمع آموزش عالی بنت الهدی، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران.

۲. عضو هیئت علمی گروه کلام اسلامی، مجتمع آموزش عالی بنت الهدی، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران. (نویسنده مسئول)

۱. مقدمه

یکی از داعیانی که امروزه جوانان زیادی را از ادیان و مذاهب مختلف به خود جذب کرده عبدالرحیم ذاکر نایک است. وی مبلغی هندی، ولی انگلیسی‌زبان و فعال در حوزه ادیان تطبیقی و در دعوت و گرایش غیرمسلمانان به قرائت خود از دین است. روش و نوع تبلیغ ایشان در جهان معاصر به پدیده‌ای فراگیر در عرصه رسانه تبدیل شده است. فراگیری و نشر ایدئولوژی خاص او توسط جوانان با جذب شدن به این شخصیت و تأثیرپذیری از وی یکی از اهداف تبلیغی ذاکر نایک است. یکی از نگرانی‌های موجود در این رابطه، فعالیت‌های رسانه‌ای و شبکه ماهورای اوست که به صورت ۲۴ ساعته به زبان انگلیسی و در بیش از ۱۲۵ کشور دنیا قابل دریافت است. این شبکه باعث مطرح شدن مجموعه‌ای از نومبلغان جدید شده که در گسترش فرایند توسعه ایدئولوژی خاص ایشان تأثیرگذار است. این مسئله خطر بزرگی برای دین اسلام محسوب می‌شود؛ زیرا نشر افکار و عقاید ذاکر نایک که خود ناقص و منشأ جهل است جلوه‌ای بی‌خاصیت و به دور از حقیقت دین اسلام را جایگزین و بدیل اسلام حقیقی معرفی می‌کند. بنابراین، ضرورت پرداختن به اسلام ذاکر نایک و ردیابی انحرافات عقیدتی او از مهمترین اهداف این پژوهش است. متأسفانه باوجود پژوهشگران و محققین در حوزه ادیان و مذاهب به عقاید و افکار ذاکر نایک اهمیتی داده نشده است.

یکی از مهمترین مشکلاتی که نگارنده در جمع‌آوری مطالب مواجه شد این بود که کتاب، مقالات و سایت‌های معتبر به اندازه کافی وجود نداشت. منابعی که دیدگاه ذاکر نایک را نقد و رد کرده باشد، اندک بود. بنابراین، متن و محتوای علمی درباره ایشان به اندازه کافی وجود نداشت. نگارنده برای پی‌بردن به عقاید و روش سخنرانی او برای جمع‌آوری محتوا به ترجمه سخنرانی‌ها، صحبت‌ها و گفتار او با مخاطبان پرداخت. پیچیدگی و مبهم‌گویی ذاکر نایک، پژوهشگر را برای دریافت مفهوم اصلی سخنان وی و رسیدن به اصل محتوای کلام و تشخیص دیدگاه ایشان علاوه بر ترجمه سخنرانی وی از اردو و انگلیسی به فارسی با دشواری ترجمه گفتار عامیانه به متن

علمی قابل استفاده مواجه کرد. بااین وجود، نگارنده تلاش کرد با رعایت اخلاق علمی به محتوای دیدگاه ذاکر نایک امانت دار باشد و مباحث را علمی نقل و نقد کند.

۲. شخصیت شناسی ذاکر نایک

ذاکر عبدالکریم نایک در ۱۸ اکتبر ۱۹۶۵ میلادی در بمبئی از شهرهای ایالت ماهاراشترای هند متولد شد. او علاوه بر تحصیلات پزشکی، لیسانس پزشکی نیز دارد و جراحی (MBBS) را از دانشگاه بمبئی کسب کرده است. وی در هیچ یک از مدارس دینی تحصیل نکرده است و داشته های مذهبی خود را برگرفته از منابع اصلی یعنی، قرآن و سنت می داند (Zakirnaik.com/Dr Zakir naik Introduction). ذاکر نایک خود را به هیچ یک از فرقه های مسلمان نسبت نمی دهد. وی خود را مبلغ اسلام فرامذهب معرفی می کند و با حاضرجوابی، حافظه قوی و تسلط به زبان انگلیسی در عرصه دین تبلیغ می کند. وی در فن مناظره قوی است و شواهد بسیاری را با سرعت تمام برای استدلال بر ادعای خود ارائه می دهد، اما مهم، هدف و چگونگی استفاده از این فن است (مسلم، ۲۰۱۹، ص ۴). عدم تخصص وی در دروس معارف اسلامی، ذاکر نایک را در نگاه متخصصین به فردی ضال و مضل معرفی می کند که با نظرات مخصوص خود امت اسلامی را به بیراهه کشانده است. از دیگر ایراداتی که بر وی وارد شده این است که نگرش ایشان از اسلام، تفسیری تنگ نظرانه است که در آن جایی برای هم زیستی فرهنگی و مذهبی باقی نمی ماند (جمعی از نویسندگان، ۲۰۱۱؛ فتوی نمبر، ۱۳۹۲، ص ۹۸۷).

نایک هرچند علاقه فراوانی به احمد ديدات دارد و اصل شیوه اش را از او گرفته است، ولی در محتوا و فضای فعالیت های تبلیغی او بین آنها تفاوت هایی وجود دارد: نخست اینکه نایک به دلیل حضور در هند به مقایسه اسلام و آیین هندو نیز می پردازد و تنها به مسیحیت و یهودیت اکتفا نمی کند. او به کتاب های مقدس هندو نیز بسیار استناد می کند تا از دل آنها بتواند حقانیت اسلام را ثابت کند. (عظیمی و دیگران، ۱۳۹۴، ص ۴۶۵) از دیگر تفاوت هایی که نایک دارد این است که او به دلیل حضورش در بین دانشجویهای علوم مدرن و نسل جدید شاهد این مسئله بود که به دلیل

تبلیغات غربی و غرب‌زدگی، جوانان معاصر اسلام را به چشم یک دین‌کهنه و مندرس می‌بیند که به درد امروز نمی‌خورد و با حقایق علمی منافات دارد. چنین احساس شرمی از اسلام، نایک را از ابتدا برآن داشت تا ثابت کند آموزه‌های اسلام هیچ منافاتی با علم روز و پیشرفت‌های سرسام‌آور دنیای معاصر ندارند. از ویژگی‌های بارز ذاکر نایک این است که برای تبلیغ همه‌جانبه و تأثیر حداکثری بر افراد، فعالیت‌های سه‌گانه در قالب سخنرانی، راه‌اندازی شبکه‌های ماهواره‌ای و تربیت نومبلغان ارائه و از قدرت رسانه به خوبی استفاده می‌کند.

مخاطبین او جوانان تحصیل‌کرده و مدرن و از طبقه متوسط روبه بالای شهری هستند. بسیاری از هندوها و بی‌دین‌ها هم در سخنرانی‌های او شرکت می‌کنند به طوری که مسلمان شدن تعدادی از این افراد در هر برنامه وی امری متداول است. تمرکز نایک بر مطالعات تطبیقی اسلام، مسیحیت و هندویسم سبب شکل گرفتن شبکه نفوذ او میان تازه مسلمان شده است. عامل اصلی تأثیرگذاری او در کنار قدرت کلام و فن بیان، فعالیت‌های رسانه‌ای و شبکه ماهواره‌ای Peace TV است. این شبکه به صورت ۲۴ ساعته و به زبان انگلیسی در حال پخش برنامه است و در بیش از ۱۲۵ کشور قابل دسترسی است. محتوای برنامه‌های این شبکه، آموزشی-سرگرمی است، البته با رنگ و بوی مذهبی در تمام برنامه‌ها. این شبکه علاوه بر نایک، باعث مطرح شدن عده‌ای از نومبلغان هم شده است. (عظیمی و دیگران، ۱۳۹۴، ص ۴۶۳) نایک علاوه بر استفاده شبکه‌ای از ابزارهای رسانه‌ای برای تبلیغ سخنانش راهکار مهمی را نیز در پیش گرفت و آن، وسیله قرار دادن رسانه برای تکثیر افرادی مانند خودش و تشکیل شبکه مبلغان است. او ابتدا در کنار پخش برنامه‌های مختلف خود از مبلغان معروف و هم‌فکر با خودش استفاده می‌کرد، ولی به مرور به دسته جدیدی از مبلغان جوان و هم‌سو با خود روی آورد و شبکه‌ای از ایشان را تشکیل داد. ذاکر نایک نمونه موفق‌تری از نومبلغانی است که با وجود اطلاعات کم از دین، تأثیر زیادی بر جامعه خود داشته است. این امر نشانگر تغییر سبک الگوگیری عامه مسلمانان اهل سنت و خروج از مرجعیت علما در رهبری دینی نیز است. از این رو مورد انتقاد و حمله عده وسیعی از علما قرار گرفته است. ذاکر نایک تحصیل‌کرده مدارس و دانشگاه‌های مدرن به سبک غربی است. با توجه به رویکردها و

الگوهای ایشان از دین اسلام می‌توان به این نتیجه رسید که با رویکردهای ذاکر نایک دریچه جدیدی به روی سلفیت باز شده و در ذهن و فکر نومبلغان نیز نفوذ کرده است (عظیمی و دیگران، ۱۳۹۴، ص ۴۷۶).

۳. روش ذاکر نایک

شیوه دعوت ذاکر نایک بر مقایسه تطبیقی ادیان تمرکز دارد و تبلیغش را مالا مال از مباحث فکری، عقلی و واقعی و به دور از خشونت نشان می‌دهد. وی باور دارد که راه مبارزه در بحث و گفت‌وگو و مناظره است نه در ابزار قدرت و زور. ایشان مدعی است که حقانیت عقاید و ادیان باید با کمک بحث‌های فکری ثابت شود. حال باید دید که مراد ذاکر نایک از رسیدن به حقیقت از بحث‌ها و مناظره‌های فکری چیست. (ر.ک.، عبدالرضا، ۲۰۱۹، صص ۶-۸) ذاکر نایک معتقد است: «وجه مشترک همه ادیان در این جهان این است که همه به یک خدای واحد اعتقاد دارند و ما باید در جست‌وجوی نقاط مشترک بین ادیان باشیم». حال اینکه رسیدن به توحید در ادیان چگونه در ادله تفسیر می‌شود بحثی است که مورد توجه خاص او قرار گرفته است. او در مورد مفهوم خدا در آیین هندو می‌گوید: «اگر از یک هندوی معمولی بپرسید که به چند خدا اعتقاد دارد برخی می‌گویند ۳، برخی ۳۳ برخی می‌گویند هزار و برخی بیشتر، ولی اگر این سؤال را از یک هندوی فاضل که با کتب دینی هندوها نیز آشناست بپرسید او پاسخ می‌دهد که یک هندو باید به خدای واحد ایمان داشته باشد» (نایک، ۲۰۰۴، ص ۱۴).

۴. روش ذاکر نایک در مواجهه با علم و دین

منظور از علم در این مواجهه، معادل واژه «science» در انگلیسی است و منظور از آن، دانشی تنظیم‌شده است که با مشاهده و آزمون درباره جهان فیزیکی و قوانین طبیعی و جامعه به دست

آمده باشد و یا مشخص بودن مفهوم، ترکیب نظریه و آزمایش و میل به بیان قوانین طبیعت بین متغیرهای قابل اندازه‌گیری است. (دانشگر، ۱۳۸۹، ص ۹) ذاکر نایک با تأکید بر این معنا در بحث معرفت‌شناسی دینی معتقد است: «معرفت‌شناسی فقط اسمی برای کشف واقعیت‌ها نیست، بلکه علمی برای ثبت مشاهدات است. همان‌طور که در گذشته، فلسفه با دین مخالف بود و درمقابل دین ایستاده بود امروز علم با دین مخالف است و درمقابل دین ایستاده است. در اینجا بحث معرفت علمی در مورد اختراعات و فرآورده‌ها یا تحقیقات کیهان‌شناسی در زمینه‌های مختلف زیست‌شناسی یا فیزیک درباره صفات و ویژگی اشیاء نیست، بلکه درباره ورود معرفت علمی به حوزه مستقل دین است» (نایک، ۲۰۰۰، ص ۸). اولین مغالطه ذاکر نایک در آن است که معرفت علمی را امری دائمی و حقیقی تلقی می‌کند و دین را تنها در صورتی قابل قبول فرض می‌کند که براساس معرفت علمی باشد.

مغالطه دوم ایشان در اعتقاد به این است که هر تحقیقی باید با قرآن و سنت ثابت شود. این مغالطه از قبلی شدیدتر است؛ زیرا دین را تنها دلیل اثبات معرفت‌های علمی می‌داند. هرچند که یکی از مهمترین بحث‌های مربوط به علم، کشف واقعیت است، اما دین‌داران معتقدند که حقانیت دین دائمی است و نیازی نیست منابع دینی خود را به علم ارائه داد و یا سعی کرد حقایق علمی را از منابع دینی ثابت کرد. علم هنوز در ابتدای راه و در جست‌وجوی حقیقت است، اما وحی، حقیقت را با قطعیت کامل می‌گوید. هر جا افراد متأثر از دانش علمی مدرن سعی در اثبات دین با حقایق علمی داشتند دری به فتنه در دین باز شده است. برای مثال ذاکر نایک در مورد دین چیزی به نام بوکالیسم (Bucailleism) به معنای معجزات علمی قرآن کریم را دامن می‌زند و در برنامه تلویزیونی خود مطرح می‌کند. بوکالیسم، پژوهش اصول‌گرایانه درباره قرآن است که حول محور معجزات قرآنی و اکتشافات علمی مدرنی که از قبل در قرآن پیش‌بینی شده است، می‌چرخد.

(بوکالی،^۱ بی تا، ۸۱) بوکائیسیم اصطلاحی است که برای جنبشی به کار می‌رود تا علم مدرن را با دین به‌ویژه اسلام مرتبط کند. این اتفاق جدیدی در تاریخ اسلام است که در میان اصول‌گرایان محبوبیت پیدا کرده است هرچند در میان روشن‌فکران مسلمان با استقبال زیادی مواجهه نشده است. یکی از مشکلات بوکائیسیم این است که خدا را به‌گونه‌ای تعریف می‌کند که انگار در بیان مسائل به‌طور واضح ناتوان و عاجز است (بوکالی، بی تا، ص ۸۱).

۵. روش‌شناسی مواجهه با ادیان دیگر

ادیان مختلف به ادیان الهی و وضعی (بشری) تقسیم می‌شوند. این دسته‌بندی از نظر مفهومی بدون اشکال است، ولی از نظر مصداقی یا نمونه‌یابی با دشواری‌هایی مواجهه است. از طرفی، الهی بودن یا نبودن چنان ادیانی را نمی‌توان با رجوع به اسامی پیامبران مذکور در متون اسلامی مشخص کرد؛ زیرا نام‌های همه پیامبران الهی در متون اسلامی ذکر نشده است. از این رو، چنین کاری دشوار است. بنابراین، چیزی که در این باب می‌توان سفارش کرد تقسیم به الهی بودن یا نبودن ادیان با دلایل قاطع و یا مقبول است. اگر اصل بر الهی بودن ادیان باشد مادامی که خلاف آن ثابت نشود، اصل به قوت خود باقی می‌ماند. وقتی اصل بر وضعی بودن ادیان باشد آن‌گاه در مواجهه با ادیانی که به درستی روشن نیست الهی هستند یا خیر، حکم بر وضعی بودن آنها جاری می‌شود. اسلام اصل را بر الهی بودن دین می‌گذارد. (ر.ک، بخاری، ۲۰۱۰، ص ۳۰)

ذاکر نایک در قالب یک متخصص مطالعات تطبیقی ادیان معرفی می‌شود که کتاب‌های هندوها و کتاب مقدس مسیحیان را مطالعه کرده است و در مواجهه و بحث‌ها خود از این کتاب‌ها استفاده می‌کند، اما از آنجا که وی مطالعات خود را با هدفی خاص و روشی تهاجمی بازگو می‌کند تلاش اصلی وی تبلیغ اسلام و ارائه استدلال به نفع آموزه‌های اسلامی از کتاب مقدس هندوها و مسیحیان است. هدف این مناظره‌ها تغییر آیین غیرمسلمانان به اسلام و تقویت اعتقاد مسلمانان است. بنابراین،

وی در بیانات خود تأکید می‌کند که تمرکز او فقط روی مشترکات است و منظور وی عباراتی است که مدعای اسلام را ثابت می‌کند. (نایک، ۲۰۱۷، ص ۸) ذاکر نایک در مناظرات خود در مواجهه با مؤمنین سایر ادیان تنها آموزه توحید را تبلیغ نمی‌کند، بلکه پای را فراتر گذاشته و به طرح مباحث دیگر نیز می‌پردازد. وی در تعریف هندوئیسم می‌گوید: «از هندو تنها تعریف جغرافیایی ممکن است، پس هندو هر شخصی است که در هند زندگی می‌کند یا از تمدن هند مهاجرت کرده است. به گفته محققان، هندو یا هندوئیسم، اصطلاح درستی نیست» (نایک، ۱۹۹۸، ص ۱۷). این را باید سناتن به معنای دهرم (دین) ابدی نامید. ودادهرم به معنای دین مبتنی بر وداهاست. به گفته سوامیدف آناندا ویوک، پیروان این دین را باید ودانتی نامید. ذاکر نایک می‌گوید: «به وسیله ویشنو و برهما خدا را صدا زدن جایز است. خدا را با اسم معبودان هندو صدا زدن جایز است مانند وشنو به معنی رب و برهما به معنی خالق، ولی به این شرط که درباره وشنو این عقیده نباشد که چهارتا دست دارد و بر پرنده‌ای سوار است» (نایک، ۲۰۰۴، ص ۱۱).

او در مورد مفهوم خدا در آیین هندو می‌گوید: «اگر از یک هندوی معمولی بپرسید که به چند خدا اعتقاد دارد برخی می‌گویند سه خدا، برخی تعداد خدایان را سی و سه هزار می‌دانند و برخی دیگر بیشتر، ولی اگر این سؤال را از یک هندوی فاضل که با کتب دینی هندوها نیز آشناست بپرسید او پاسخ می‌دهد که یک هندو باید به خدای واحد ایمان داشته باشد». (فرقانگوهر، ۲۰۲۲، ص ۲۳) ذاکر نایک می‌گوید که فرق بین مسلمان و هندو این است که خدا در اسلام God و در هندوئیسم Gods است، پس تفاوت بین اسلام و هندوئیسم بر «S» است؛ زیرا موضع اسلام در مورد توحید این است که خدا مالک همه چیز است برخلاف عقیده هندوها که همه چیز خداست. تفاوت بزرگ هندوها و مسلمانان این است که هندوها به این فلسفه اعتقاد دارند که همه چیز جزئی از خداست. بنابراین، اگر بتوان این اختلاف را جدا کرد هندوها و مسلمانان می‌توانند متحد شوند. از همه مهمتر اینکه امروزه شکل توحید مخدوش شده است. به همین دلیل است که امروزه هر هندویی هرچیز مفید و مضر را خدا می‌داند. بنابراین، اگر قرار است همبستگی متقابل ترویج شود، البته این تفاوت باید از بین برود (نایک، ۲۰۰۴، ص ۱۴).

ذاکر نایک برای دعوت به اسلام خطاب به هندوها می‌گوید: «من نمی‌گویم که دینت را تغییر بده، بلکه می‌گویم به دین خودت درست عمل کن. در ویدای هندوها نوشته شده که چندین رشی (یکی از بزرگان بیان شده در متون هندو) خواهد آمد. التمرشی (سلسله‌مراتب بزرگان) خواهد آمد و هرچه او می‌گوید باور کن. اگر شما هندوهای واقعی هستید، پس به آخرین رشی که حضرت محمد ﷺ است هرآنچه که فرموده و هرآنچه که پیام آورده که قرآن است، عمل کنید که پیروی از آن بر شما واجب است و اگر شما اطاعت نکنید، نمی‌توانید هندوی خوبی باشید. من نمی‌گویم که دین خود را تغییر بدهید، بلکه می‌گویم به دین خود رفتار کنید و زمانی که به آن عمل می‌کنید، پس شما یک خدا، آخرین پیامبر و آخرین پیام یعنی، قرآن را باید بپذیرید» (نایک، ۲۰۰۴، ص ۴۲). این کلام ذاکر نایک درباره وحدت ادیان به عقیده بهاییان شبیه است (بهایی، ۱۹۹۶، ص ۱۲۱). به قول ذاکر نایک، یک هندو با وجود هندو بودن می‌تواند مسلمان باشد. شیوه تبلیغ ذاکر نایک برای دور کردن از هندوئیسم و براساس ادعای برتری اسلام از این روست که او فرهنگ اسلامی کنونی هند را در قالب عاملی فرهنگی و نه مذهبی معرفی می‌کند. ذاکر نایک مسیر گمراه‌کننده وحدت ادیان را دنبال می‌کند. او در سخنرانی خود درباره برادری جهانی سخن می‌گوید. وی آن را به پیامبر اسلام ﷺ نسبت می‌دهد و از اخوت اسلامی که برقرار کرده و به نام عقد اخوت بود، سخن می‌گوید (نایک، ۱۹۹۸، ص ۱۰). این درحالی است که ذاکر نایک اصطلاح جدید برادری جهانی را مصطلح می‌کند و این عقیده خاص بهائیت است (نایک، ۲۰۱۸، ص ۱۰).

هرچند در ظاهر و واقعیت خارجی، ادیان و مکاتب مختلفی است که ممکن است بستر اختلاف و جنگ باشند، اما از منظر آیین مقدس اسلام، حقیقت دین یکی بیش نیست و آن حقیقت اعتقاد به خداوند و معاد است که قرآن از آن به تسلیم در برابر خدا و پیامبر ﷺ یاد کرده است: «ان الدین عندالله الاسلام» (آل عمران: ۱۹). حقیقت تسلیم در هر عصری متفاوت است، اینکه انسان باید همیشه تسلیم خدا باشد اصلی ثابت و فطری است. لازمه خاتمیت اسلام این است که همه پیروان ادیان و مکاتب دیگر به آخرین دین و پیامبر آسمانی بگروند. در این صورت، جهان شاهد دین کامل و جامعی خواهد بود و در سایه آن هیچ اختلاف دینی و جنگی رخ نخواهد

داد (ر.ک.، وحید، ۲۰۱۱، ص ۲۸). ذاکر نایک با خلط بین ادیان الهی و بشری و برای ایجاد جاذبیت در تبلیغ خود با درهم آمیختن حقیقت با شرک درمیان هندوها طرفداران زیادی پیدا کرده است. این افکار ذاکر نایک را می‌توان به دو صورت تفسیر کرد: اول، عدم شناخت شرک و وحدانیت؛ دوم، جهل نسبت به اصل دین اسلام و تفکیک آن با سایر ادیان. در نتیجه نمی‌توان برای اثبات حقانیت، دین اسلام که دینی الهی است و منشأ فوق بشری دارد را در سطح دین شرک‌آلود پایین آورد و با هم مقایسه کرد.

۶. روش‌شناسی مواجهه با ملحدین

رویکرد ذاکر نایک در تبیین چگونگی وجود خدا در مقابل ملحدان اهمیت خاصی داشت. دکتر نایک در مواجهه با ملحدین این‌گونه است که ابتدا با بیانی ساده بر اهمیت و برجسته جلوه دادن این نکته که ملحدین مخالف پذیرش کورکورانه هر دیدگاهی است، آغاز می‌کند و با مثبت نشان دادن این امر در راه رسیدن به حقیقت و اینکه این خصلت، آنها را از سایرین ممتاز جلوه می‌دهد ملحدین را با خود همراه می‌کند و سپس به بیان تعریف مفهوم خدا و اثبات مفهومی وحدانیت خدا می‌پردازد. (نایک، ۲۰۱۸، ص ۴۰) در تحلیل این شیوه باید گفت این رویکرد و این‌گونه دفاع و اثبات برای کسانی که مادی‌گرا نیستند و دنبال فهم مفاهیم می‌باشند و به اثبات مسائل در چهارچوب علم اهمیت نمی‌دهند تاحدی قابل قبول است. در مقام اثبات خدا باوری برای ملحدان باید ابتدا رویکرد و روش خدا باوران و شواهد و تعاریف ایشان در این امر را بررسی کرد.

در تعاریف مطرح شده دینداران در بحث‌های فلسفی این سه ویژگی را به خدا نسبت می‌دهند: به همه چیز داناست، توانا به هر کاری است و خوبی مطلق است. (سبحانی و رضایی، ۱۳۸۷، ص ۱۰۵) یکی از اولین اشکال‌های ملحدان این است که تعریف ارائه شده از خدا باعث ایجاد خداوند نمی‌شود؛ زیرا شواهد کافی ندارد. در هر صورت با نظر به رویکرد ذاکر نایک باید گفت که صرف تعریف، اثبات نمی‌تواند ایجاد شود و هرگونه اثباتی باید کامل باشد و پاسخ‌گوی دیدگاه علمی و نقدهای مخاطبان ملحد نیز باشد. بنابراین، این‌گونه روش، ناقص و ناکافی است. (نایک،

۲۰۱۷، ص ۱۰). این گونه مناظرات برای کسانی که دنبال توجیه چهارچوب نظریات علمی هستند به هیچ وجه قانع کننده نیست.

۷. روش ذاکر نایک در مواجهه با مذاهب مختلف

دکتر ذاکر نایک نه عالم است نه مفتی. وی به طور آزادانه براساس استنتاج‌ها و استدلال‌های خود، مبانی خود را به ظاهر از قرآن می‌گیرد و براساس همان مبانی اسلام، خود را تعریف می‌کند. (ر.ک، سایت فتاوی دیوبندیه پاکستان، مجموعه‌ای از نویسندگان، بی‌تا) او بر این باور است که اسلام ذاکر نایک، اسلام راستین است و بقیه را نیز همان گونه به اسلام دعوت می‌کند. براساس این مبنا، نایک نگرش نادرستی نسبت به فرقه‌های مختلف اسلام و بحث اتحاد مسلمانان و یکی بودن آنها دارد. او معتقد است که همه مسلمین باید فقط به قرآن رجوع کنند و تنها از علوم و مطالبی که در قرآن ذکر شده است، استفاده کنند، پس براساس آن، فرق اسلامی باید اصلاح شوند و به اسلام بدون فرقه روی بیاورند. او وجود فرقه‌های شیعه و اهل سنت و... را خلاف خواسته اسلام می‌داند و با تأکید بر اینکه اسلام تفرقه در دین را نمی‌پذیرد تشیع و تسنن و باقی فرقه‌ها را باطل می‌خواند (نایک، ۲۰۰۲). این بحث ایشان به نوبه خود مآل مال از مغالطه است. هر انسان خردمندی با اندکی تعقل به این اصل پی می‌برد که هرچند تفرق و اختلاف به نوعی خروج از حقیقت دین واحد است، اما به نوعی درهنگام مواجهه با افکار و ایدئولوژی‌های مختلف، امری عادی و طبیعی است به ویژه اینکه صاحبان این آرا معصوم نبوده و در گذر زمان و اتفاقات و حوادث اجتماعی-سیاسی حاکم دچار انحرافات شدیدی شده‌اند. اصل اعتقاد در همه ادیان امری کلی، ثابت و واحد است. در اسلام نیز همین گونه است، ولی ذاکر نایک با مراجعه به آیات قرآن و روی به تفسیر به رأی، سعی در ارائه جلوه‌ای خاص از اسلام دارد که مقبول هیچ یک از مذاهب موجود اسلامی نیست.

۷-۱. استدلال‌های ذاکر نایک

بیشتر استدلال‌های ذاکر نایک برگرفته از افکار و اعتقادات خود و منطبق با منطق خودساخته است. برای همین در ذهن او یک سری اصطلاحات به شکل غلط و با تعاریف اشتباه نقش بسته است و با بهره‌مندی از آنها در استدلال به مشکل برمی‌خورد. (عبیدالله^۱، بی‌تا، ص ۹) هرچند ذاکر نایک برای اثبات انحرافات خود به ظاهر از منطق و خطابه استفاده می‌کند، اما با ایجاد پارادوکس در ذهن مخاطب و ایجاد دوگانگی ذهنی، مخاطب را به دام انداخته و مخاطب در مسیر رسیدن به پاسخ، منطق و افکار ذاکر نایک را می‌پذیرد. برای مثال وی در بحث قدرت الهی خداوند هیچ محدودیتی برای توانایی الهی ذکر نمی‌کند و توانایی او را نامحدود و قادر به انجام همه کارها می‌داند. به نظر ذاکر نایک او به همه چیز داناست و قدرت خداوند به محالات ذاتی و اجتماع نقیضین تعلق می‌گیرد. ریشه این خطاهای ذاکر نایک در عدم وجود آگاهی کافی نسبت به اسلام، توحید و خداشناسی است که با محدود کردن خداوند به صفات انسانی امکان نقص را در ذات خداوند قائل می‌شود (اعظم^۲، ۲۰۱۶، ص ۳).

نایک تلاش می‌کند با تبلیغ خود از موقعیت اسلام در جهان دفاع کند. وی مخاطبان خود را با حقیقت اسلام آشنا و متقاعد نمی‌کند. بنابراین، مخاطب او در مورد جایگاه خود در قالب مسلمان تردید دارد. مخاطبین وی هرآنچه را که نایک القا می‌کند، می‌پذیرند. بنابراین، در مواجهه با باورداشت‌های خود از غرب دچار تناقض میان آموزه‌های ناقص از اسلام و مسائل علمی آموخته از غرب می‌شود و بدین سان باعث تحقیر اسلام می‌شود. (الخوداری^۳، ۲۰۱۹، ص ۱) او با دسته‌بندی نظریه‌ها و تئوری‌های علمی و مدرن به امور فرامادی و مادی و تقسیم به امور شناختی و عقلانی از آنها در استدلال‌ها و مناقشه‌هایش استفاده می‌کند و الگوی نو و جدیدی را با چاشنی سکولاریسم

1. Ubaidullah

2. Azam

3. Alkhodari

به جای دین قالب می‌کند (الخوداری، ۲۰۱۹، ص ۲). وی برای حل مسئله تعارض میان علم و دین در بیان ادعاهایش از یک الگوی سه‌گانه در پاسخ‌گویی استفاده می‌کند که عبارتند از: قبلاً اعتقاد بر این بود، الان علم جدید این را گفته است، اما قرآن آن را ۱۴۰۰ سال پیش بیان کرده است.

ذاکر نایک در پاسخ به پرسش‌ها درباره تجربیات و نظریات علوم تجربی برای مثال با پرسیدن یک سؤال استدلال خود را شروع می‌کند: «شکل زمینی که روی آن زندگی می‌کنیم چگونه است. آتئیست به شما خواهد گفت که کروی است. کی فهمیدی. بنابراین، او به ما خواهد گفت که در سال ۱۵۹۷ زمانی که فرانسیس در یک به دور زمین رفت و آمد کرد و سپس ثابت کرد که زمین کروی است، ولی قرآن ۱۴۰۰ سال پیش در سوره نازعات آیه ۳۰ می‌فرماید: «و پس از آن زمین را به شکل تخم درآوردیم». واژه عربی «دحها» که یکی از آنها به معنای گسترش زمین‌شناسی است. معنای دیگر از کلمه «دحیه» به معنای تخم‌مرغ است. این به یک تخم‌مرغ معمولی اشاره نمی‌کند. به تخم شترمرغ اشاره دارد. می‌دانیم که جهان مانند یک توپ گرد نیست، اما به شکل کروی است. از قطب‌ها صاف است و اگر شکل تخم شترمرغ را تجزیه کنید آن به شکل کروی است» (نایک، ۲۰۱۴، ص ۹).

۸. نتیجه‌گیری

ذاکر نایک فعالیت‌های خود را با ارائه سخنرانی در گردهمایی‌های عظیم، دریافت بودجه‌های خارجی و تأسیس مدارسی برای نشر تفکرات خود آغاز کرد و اعتباری جدید و تحول‌ساز به خود گرفت و شبکه صلح را راه اندازی کرد. رسانه‌های اجتماعی او را در معرض مخاطبان بیشتری از همه ادیان قرار دادند. هدف و مأموریت نایک تمرکز بر جوانان تحصیل‌کرده‌ای است که نسبت به اسلام دچار شبهات هستند. مشکل آشکار استدلال‌های ذاکر نایک مقایسه واقعیت‌ها با نظرات خود است. ذاکر نایک با استفاده از ارجاع غلط ثابت می‌کند که هر دینی در جهان با اسلام مرتبط است. او خود را مبلغ دین تطبیقی و روش خود را استفاده از عقل، منطق و حقایق علوم تجربی می‌داند. علمای مسلمان در سراسر جهان از وی به دلیل اظهاراتش در مورد اصول دین به‌ویژه در مورد خداشناسی و نبوت انتقاد کرده‌اند. مناظره، جلسات پرسش و پاسخ و سخنرانی او مملو از مناقشه

و استدلال‌های غیرعلمی و قیاس‌های نادرست است. وی به جای اینکه به حقانیت اسلام بپردازد بر حفظ اعداد، سوره‌ها و آیات تمرکز کرده است.

فهرست منابع

- * قرآن مجید (۱۴۰۱). مترجم: مکارم شیرازی، ناصر. قم: انتشارات آبراه.
۱. بخاری، خلیق ساجد (۲۰۱۰). حقیقت ذاکر نایک. لاهور: منشورات قلم اردو بازار لاهور.
۲. بهایی، لاسلمت (۲۰۰۶). یه‌اء الله و العصر الجدید. مصر: دارالوراق للنشر.
۳. جمعی از نویسندگان (۲۰۱۱). دار الافتاء دار العلوم دیوبند ذاکر نایک اور ان کے افکار و نظریات. فتویٰ نمبر ۳۱۳۹۲. <https://darulifta.info/d/deoband/fatwa/yh>
۴. دانشگر، مجید (۱۳۸۹). ترجمہ نقد و بررسی کتاب قرآن و علم جدید؛ سازگاری یا ناسازگاری، دکتر ذاکر نایک. قم: دانشگاه قم.
۵. سبحانی، جعفر، و رضایی، محمد (۱۳۸۷). اندیشه اسلامی، تهران: دفتر نشر معارف.
۶. عظیمی، حمید، و دیگران (۱۳۹۴). اطلس رهبران. قم: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، دفتر نشر معارف.
۷. فرقان گوهر، محمد (۲۰۲۲). ڈاکٹر ذاکر نایک کے افکار و نظریات کا تجزیاتی مطالعہ، ہند: بی.نا.
۸. مسلم، ابوشاکر (۲۰۱۹). زندگی نامہ دکتر ذاکر نایک. بی.نا.
۹. نایک، ذاکر عبدالکریم (۲۰۱۷). مفہوم خدا در ادیان مختلف جہان. مترجم: بہرام. تهران: بی.نا.
۱۰. وحید، حماد اللہ (۲۰۱۱). ذاکر نایک. کراچی پاکستان: بی.نا.
11. Agroup of writers. *Is the logic of Zakir Naik Reliable*. www.unchanging.com/naik
12. Alkhodari, F., & Tamim, H. H. (2019). Analysis of Zakir Naik's Persuasion Discourse, International. *Journal of Engineering and Advanced Technology*. Dehlli. university dehlli
13. Azam, Sh. (2016). *How Zakir Naik Appropriated Liberralism's Flaws and won*. Mumbai: Economic & Political Weekly.
14. Bucaile, M. *The Bible, The Quran and Science*, translated from French by Alastair D. Pannell. London: cambridgeuniversitr press.
15. Maziah, M., & Mohd Abbas, A. R. (2019) A Critical Appraisal of Zakir Naik's Islamic Evangelism. International. *Journal of Islamic Thought*, 12(4), 67-99.
16. Naik, Z. (2000). *The Quran and Modern Science: Compatible not Incompatible*. Chennai: School.
17. Naik, Z. (2002). *Is Different sub caste allowed in Islam*. www.youtube.com/Drzakirnaik/
18. Naik, Z. (2004). *Common Concept of God in Hinduism, Similaraties between Hinduism and Islam*. India: Chennai.
19. Naik, Z. (2018). *Scientific proof for an Atheist on Existence of God*. <http://www.irf/comapativereligion/index.htm>. 11 Nuvamber 2006
20. Ubaidullah, Shaykh Mufti Muhammad. *Dr Zakir Naik Khayalaat Aur Nazriyaat*. London: Khatam.

